

kleur
op school

Handleiding vaardigheden en werkvormen

★ Betekenisgeving voor iedereen ★ Kleurrijk lesmateriaal ★ Kijk op de wereld

Inhoud

Inleiding	2
1. Vaardigheden	4
1.1 Waarnemen	5
1.2 Vragen	6
1.3 Verbeelden	8
1.4 Vertellen	9
1.5 Dialogiseren	10
1.6 Waarderen	12
1.7 Handelen	13
2. Werkvormen	
2.1 Creatief	14
2.2 Doen	15
2.3 Muziek	16
2.4 Spiritizers	17
2.5 Verhaal	18
2.6 Vieren	19
2.7 Levensbeschouwelijk gesprek	20
2.8 Filosofisch gesprek	22
2.9 Drama en spel	23

Inleiding: betekenisgeving voor alle kinderen

Kinderen ontwikkelen hun eigen 'kijk op de wereld'. Zij geven voortdurend betekenis, 'zin' aan alles wat ze meemaken. Ook als er geen specifiek religieuze context is, ontwikkelt iedereen een levensbeschouwing. Iedereen heeft zijn of haar eigen levensverhaal of betekenisverhaal, waarin alle nieuwe ervaringen een plekje krijgen. En bovendien worden de betekenissen die je in je verhaal meeneemt in een min of meer zinvol verband geplaatst. Die levensbeschouwing, het bekijken en ervaren van de dingen om je heen, dat gaat iedere dag door.

levensbeschouwing = betekenisgeving

Hoe iets betekenis krijgt hangt af van jouw bagage, van wat je hebt meegemaakt, van je levensverhaal. Betekenisgeving is daarmee 100% subjectief. Maar betekenisgeving gebeurt niet in een 'vacuüm':

- Het kind krijgt (ook impliciet) allerlei betekenissen aangereikt
- Mensen maken deel uit van een gemeenschap
- Betekenisgeving is daarmee wel persoonlijk, maar daarmee niet strikt individueel

Om samen betekenissen te ontdekken en met levensbeschouwing aan de slag te gaan, stellen we levensbeschouwelijke vragen. Dat zijn vragen die gesteld worden naar wat iets voor je betekent, levensvragen. Vragen naar wat je het belangrijkste vindt in je leven, of mooi, of juist lelijk, naar wat de zin is het leven. Ieder kan daar een persoonlijk antwoord op geven, in een gesprek. Er vindt geen discussie plaats over een betekenis die iemand aan iets geeft in een levensbeschouwelijk gesprek. Je kunt je daar wel over verwonderen of je eigen betekenis aan spiegelen.

Het gaat erom wat jij belangrijk vindt, niet om feiten of meningen. Bij het beantwoorden van levensvragen of zoeken naar betekenissen kunnen we dus ook niet iets aanwijzen als goed of als fout.

Voorbeelden van levensvragen zijn:

- Wie ben ik?
- Wat is het doel van het leven?
- Wat is belangrijk voor mij?
- Hoe kijk ik tegen (mijn) leven aan?
- Wat maakt mij gelukkig?

Samen leren gaat beter als we ook goed samen leven. De school als oefenplaats voor de samenleving. In een prettig schoolklimaat doen kinderen aardig tegen elkaar, maken ze vrienden, kunnen ze conflicten oplossen en weten ze hoe om te gaan met pesten. Er is plaats voor het uiten van gevoelens, voor samen leren, spelen en werken en voor elkaar helpen waar dat nodig is. Dat zijn de sociale vaardigheden. In levensbeschouwing gaan we daarin net wat dieper. We *delen* betekenissen met elkaar:

- Als je erkent dat betekenissen verschillend zijn, en elkaars 'betekenisgeving' probeert te begrijpen, kun je er meer respect voor opbrengen (actieve pluriformiteit)
- De betekenis die een ander verleent kan jou inspireren, een spiegel voorhouden, hoe dan ook: beïnvloeden.

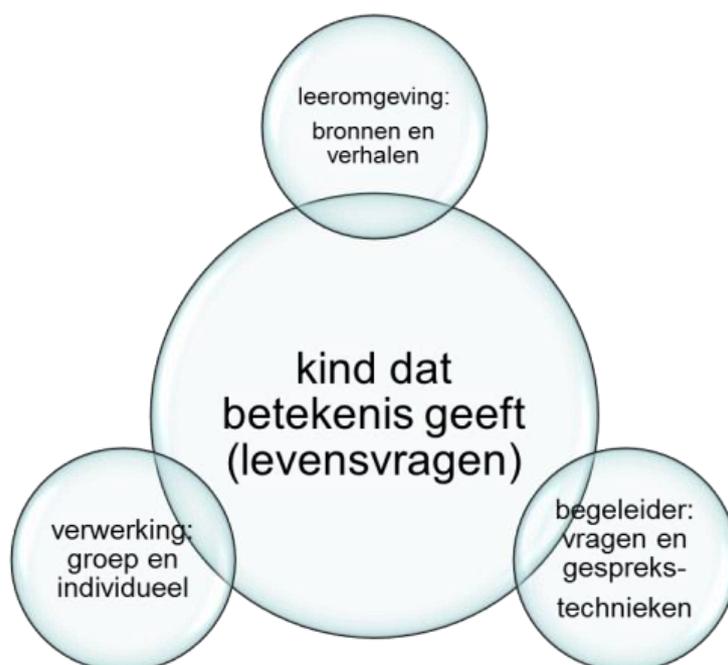
Als voorbeeld geven we het thema 'pesten'. Bij lessen of training sociaal-emotionele vaardigheden leren de kinderen 'stop hou op' te zeggen, 'stop, denk, doen', er samen uitkomen, 'sorry zeggen', conflicten oplossen. Vaak gebeurt dat op de sociaal wenselijke manier die kinderen hebben geleerd. Hoe lang gaat dat goed? Bij levensbeschouwing bespreken we de betekenis van pesten voor ieder kind. Dat kan naar aanleiding van een verhaal, een beeld, een ervaring. De kinderen wisselen vervolgens hun betekenissen uit. Wat betekent pesten

voor je als je het ziet gebeuren? Wat betekent pesten voor je als degene die altijd gepest wordt? En wat betekent het als je zelf pester bent en je hoort deze betekenissen van pesten? Of is de pester ook zelf wel eens gepest en heeft hij of zij dezelfde betekenis? Deze uitwisseling van betekenissen gaat net een stapje dieper dan het zoeken van de oplossing bij een sociaal-emotioneel vraagstuk.

Kleur op school richt zich op deze wijze op drie aandachtsgebieden, die onder de paraplu van levensbeschouwelijke ontwikkeling, van betekenisgeving, bevinden:

- de sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen
- de brede persoonlijke ontwikkeling van kinderen, de eigen identiteit
- de ontwikkeling van kinderen als (wereld)burgers

Schema delen van betekenissen

1. Levensbeschouwelijke vaardigheden

Om betekenis te kunnen geven, heb je levensbeschouwelijke vaardigheden nodig. Deze komen in de lessen soms expliciet en soms wat minder nadrukkelijk aan bod.

In het onderwijs wordt gesproken van hermeneutische communicatie, waarmee twee dingen centraal worden gezet bij levensbeschouwelijk onderwijs:

- *Hermeneutisch*: leren dat gericht is op betekenis geven
- *Communicatie*: uitdrukking geven aan deze betekenis en in dialoog/gesprek hierover gaan met elkaar

In het kort

1.1 Waarnemen

Kijken, luisteren, voelen, proeven. Ontdekken wat je raakt en inspireert.

1.2 Vragen

Zoeken naar betekenissen van en verbanden tussen de dingen die in jouw leven gebeuren.

1.3 Verbeelden

Woorden, kleuren, muziek, houdingen of symbolen gebruiken om te leren omgaan met vragen naar zin, waarheid en schoonheid.

1.4 Vertellen

Anderen vertellen wat je ervaart en waarneemt, wat er in je omgaat. Zo leer je jezelf kennen.

1.5 Dialogiseren

Je inleven in andere mensen, werelden, geloven, ervaringen en standpunten. Met elkaar spreken en lachen.

1.6 Waarderen

Onderscheiden wat goed en slecht is, gewenst en niet gewenst, belangrijk en onbelangrijk.

1.7 Handelen

Stevig op je voeten staan, goede dingen doen. Het leven vieren, mooi maken. Jezelf of de omstandigheden veranderen.

1.1 Vaardigheid: Waarnemen

Waarnemen is: Kijken, luisteren, voelen, proeven

Ga eens even een minuut stil zitten. Sluit je ogen en zet je voeten op de grond. Probeer een minuut alleen maar op te merken wat je zintuigen waarnemen. Wat hoor je? Wat voel je in je lijf? Wat ruik je misschien? Merk het gewoon op, zonder er iets van te vinden ...

Gelukt? Dat valt vast niet mee. Waarschijnlijk vult je hoofd zich al binnen een paar tellen met gedachten. Het is bovendien niet zo makkelijk om 'zomaar' waar te nemen, zonder iets te vinden. We zijn geneigd om, vaak onbewust, een oordeel te verbinden aan wat we waarnemen. Je neemt bijvoorbeeld waar: 'Ik hoor een auto rijden'. En razendsnel kan er dan komen: 'Goh, wat hoor je die auto's hier hard'. Je neemt waar: 'Ik voel de zon op mijn gezicht'. En meteen komt er een oordeel: 'Fijn, die zon zo in mijn gezicht, lekker weer is het!' We zijn sterk geneigd om alle zintuiglijke waarnemingen meteen te categoriseren, bijvoorbeeld in prettig of niet prettig, in goed of niet goed. Ook al zijn het lang niet altijd uitgesproken meningen, voorkeuren of afkeuren; we beoordelen op hele subtiele wijze steeds wat we waarnemen. Het is moeilijk om iets op te merken, te constateren dat het zo is, en er verder niks van te vinden. Wat we waarnemen meten we steeds af tegen ideeën in ons hoofd over wat prettig of goed is of juist niet.

Waarnemen zonder oordeel

Deze menselijke eigenschap – niemand ontkomt eraan!- leidt er toe dat we geneigd snel een oordeel te hebben zonder eerst goed te kijken. Dat geldt bij het observeren van kinderen in je klas, bij het kijken naar het nieuws of het ontmoeten van nieuwe mensen. Bij levensbeschouwelijk leren kan dat ordenen en oordelen in de weg zitten. Om de wereld open tegemoet te treden is het goed om eerst maar eens gewoon te kijken naar wat er is. Om onbevangen waar te nemen en je te verwonderen, zoals we dat kennen van jonge kinderen.

Ontdekken wat je raakt en inspireert

Als je waarneemt vanuit verwondering kun je je - misschien onverwacht- laten raken. Als je al die gedachten over hoe je denkt dat de werkelijkheid is voor een moment loslaat, neem je anders waar. Dan kun je je laten raken door een vogel die zingt, door een blik van een kind. Je zou kunnen zeggen: het is waarnemen met je hart, waarnemen wat jou iets doet, wat je inspireert, wat betekenis voor je heeft. Dat ontdekken wat betekenis voor je heeft is precies waar het om draait bij levensbeschouwelijk leren. Daarin kun je je als leerkracht laten inspireren door de verwonderende waarneming van (jonge) kinderen. Minstens zo belangrijk is dat jij kinderen inspireert door zelf open en zonder direct oordeel de wereld tegemoet te treden.

1.2 Vaardigheid: Vragen

Bij levensbeschouwing denk je al gauw aan antwoorden op grote vragen. Een Levensbeschouwing (met een hoofdletter L) geeft antwoorden op vragen als: Wat is de zin van het leven? Wat is goed leven? In Kleur op school gaat levensbeschouwing niet om antwoorden, maar om vragen. Niet alleen grote, maar ook kleine vragen.

Kinderen stellen vragen

Waarom draagt die mevrouw een hoofddoekje? Wie heeft de bijbel geschreven? Waarom geloven Hindoes in zoveel goden? Zomaar een greep uit de vragen die kinderen je kunnen stellen. Ze hebben raakvlakken met levensbeschouwing, maar zijn ze ook levensbeschouwelijk? Eerst stellen we een andere vraag, een vraag aan jou: *Waarom stellen kinderen eigenlijk vragen?*

We zijn er zo aan gewend dat kinderen vragen stellen, dat we soms vergeten wat de functie hiervan is. Kinderen stellen vooral vragen om dingen te weten te komen (Waarom vallen de bladeren van de boom?) Ze stellen de vraag, omdat ze iets niet begrijpen, en vermoeden dat jij het antwoord weet. Jij bent immers een groot mens, je weet meer dan de kinderen omdat je meer kennis en ervaring hebt. Voor de meeste vragen gaat dit ook op. Jij vult met jouw kennis de ontbrekende puzzelstukjes in, in het wereldbeeld van kinderen.

Vragen waar geen antwoord op is

Maar kinderen stellen ook vragen als:

- Is mijn cavia nu in de hemel?
- Waarom is het eten op de wereld zo oneerlijk verdeeld?
- Waarom kan mama niet voor mij zorgen?

Deze vragen komen voort uit verwondering, verontwaardiging of verbijstering, en geven een inkijkje in de binnenwereld van kinderen, in hun 'levensvragen'. Dit soort vragen, waar geen pasklaar antwoord op bestaat, staan centraal bij levensbeschouwelijk onderwijs. Ze hoeven niet altijd te gaan over religie of godsdienst, zoals de vragen uit de eerste alinea. Die kun je vaak gewoon met kennis beantwoorden, ze zijn eigenlijk 'schijn-levensbeschouwelijk'. De vragen die interessant zijn voor levensbeschouwelijk onderwijs gaan over de raadsels van het bestaan en nodigen uit tot een gezamenlijke zoektocht. Als leerkracht kun je ze koesteren en verdiepen.

Leerkrachten stellen vragen

Dat verdiepen van de onderwerpen die leven bij kinderen, of van de vragen die de verhalen en lessen van *Kleur op school* oproepen kun je doen door op jouw beurt ook weer vragen te stellen. In de lessen tref je grofweg drie soorten vragen aan:

1. **Feitelijke vragen** over het verhaal (waarom doet David ...)
2. **Ervaringsvragen:** vragen naar de eigen ervaringen van kinderen (heb jij wel eens meegemaakt dat...)
3. **Levensbeschouwelijke vragen** naar de (levensbeschouwelijke) betekenis voor kinderen

Deze laatste vragen zijn het belangrijkste, maar ook het moeilijkst. Ze cirkelen steeds rond: wat heeft dit (verhaal/onderwerp/filmpje/etc.) mij te zeggen? Wat betekent ... voor mij?

Soms steken ze in op een persoonlijk niveau (wat kan ik leren van conflicten?), soms zijn ze meer algemeen beschouwend (is een conflict altijd erg?).

Stel jezelf vragen voor je gaat vragen

Hoe je de vraag stelt, en *wat voor soort* vraag je stelt, is van enorm belang voor de diepgang en kwaliteit van je lessen. Vraag je steeds af: welke vraag ga ik inbrengen, en wat is de functie hiervan? Wat wil ik bereiken met het stellen van deze vraag? Wil ik het onderwerp verhelderen (type 1), wil ik dat kinderen ervaringen delen (type 2)? Of wil ik dat ze met elkaar uitwisselen over mogelijke betekenissen (type 3)? Kan ik van tevoren bedenken wat deze vraag zal oproepen? Heb ik verdiepingsvragen achter de hand; waar zou ik op kunnen doorvragen? Stel ik de vraag écht open, of heb ik eigenlijk al in mijn achterhoofd waar ik naar toe wil? Bied ik met mijn vraag nieuwe perspectieven aan?

Gelukkig hoef je niet over elke vraag die je stelt het hoofd te breken. Dat hebben de auteurs en redacteuren van *Kleur op school* al voor je gedaan. Toch is het goed steeds weer bewust te zijn van wat je vraagt. Immers, een goede vraag roept weer een wereld aan nieuwe vragen op ...

1.3 Vaardigheid: Verbeelden

Door ervaringen, gedachten en gevoelens te verbeelden kunnen kinderen anders gaan kijken naar wat ze meemaken. Daardoor kunnen ze gaan inzien wat mensen beweegt, waarom mensen bepaalde dingen doen. Het helpt ze ook in te zien wat henzelf beweegt en wat ze zelf doen. De vaardigheid verbeelden geeft hen bovendien de kans om samenhang te zien tussen verschillende ervaringen en tussen hun eigen opvattingen en die van anderen.

Verbeelden en levensbeschouwing

Als we vanuit levensbeschouwelijke hoek naar de vaardigheid verbeelden kijken, zien we dat deze vaardigheid kinderen helpt om ervaringen te ordenen en verbindingen ertussen te leggen. Op die manier kunnen ze een veelheid van ervaringen onderbrengen in een geheel dat ze kunnen bevatten. Uiteindelijk gaat het erom dat kinderen leren omgaan met levenservaring en levensvragen.

Bij jonge kinderen (tot en met groep 4) is de fantasie nog groots en kan de leerkracht die heel goed vrij laten. Maar kinderen vanaf groep 5 kunnen het verschil inzien tussen verbeeldingskracht (de werkelijkheid verbeelden) en fantasie (een fantasiewereld verbeelden).

Concreet: jonge kinderen fantaseren over de gevechten tussen de draak en de ridder, maar oudere kinderen stellen zich een ruzie voor tussen Jan en Karel die met elkaar op de vuist gaan.

Woorden, muziek, beweging en kunst

De vaardigheid verbeelden komt in de lessen van *Kleur* bij veel werkvormen voor. Bij alle activiteiten rond taal, is verbeelding belangrijk, zowel bij de zender als de ontvanger. Kinderen schrijven een gedicht, maken een verhaal af of vertellen over een ervaring. Op die manier leren ze te verbeelden wat ze zelf ervaren of wat anderen vertellen. Maar ook door activiteiten met muziek, drama en beweging kunnen de kinderen hun ervaringen ordenen en met elkaar verbinden. En dat geldt helemaal voor kunst. Dat is precies de reden waarom we in elk nummer van *Kleur op school* een spiritizer rond een kunstwerk opnemen. Verbeelden is daarbij een veel gebruikte vaardigheid.

Jouw rol als leerkracht

Een open en enthousiaste houding van de leerkracht is belangrijk bij de vaardigheid verbeelden. Dat komt tot uiting in interesse die je toont voor de beelden die de kinderen laten zien in creatieve uitingen. Natuurlijk kun je soms de andere kant van hun gelijk laten zien. Met een geïnteresseerde houding prikkel je de kinderen om te zoeken naar beelden en de samenhang tussen beelden.

Veel kinderen hebben vanzelf een enorme verbeeldingskracht. Dat is prima. Maar probeer vanaf groep 5 wel onderscheid te maken tussen het verbeelden van fantasie en het verbeelden van de werkelijkheid. Wijs leerlingen erop wanneer ze 'aan het verbeelden zijn' en wanneer ze aan het 'fantaseren' zijn.

Communiceren in beelden

Ik wil op zo veel mogelijk manieren antwoorden vinden op vragen als: Wat heeft zin? Wat is goed? Wat is mooi? Wat is waar? Wat is echt? Ik zoek naar mogelijkheden om die antwoorden voor mezelf en met anderen te bedenken, op te schrijven, uit te beelden, creatief vorm te geven. Ik kan communiceren met woorden, maar ook met kleuren, muziek, houdingen of symbolen.

1.4 Vaardigheid: Vertellen

Kinderen laten vertellen wat er in hem omgaat: dit komt in iedere les van Kleur op school op een of andere manier aan de orde: 'Ik kan vertellen over wat ik ervaar, wat ik waarneem, wat ik me voorstel, wat ik me afvraag. Daardoor begrijp ik de dingen zelf beter en leg ik contact met anderen. Ik verbind me zo met verhalen, met andere mensen en met de betekenis die dingen voor me krijgen.'

Vertellen kun je dus onderverdelen in twee doelen:

- 1. Zelf ordenen / betekenis geven**
- 2. Verbinding maken met de ander**

In het eerste doel draait het erom dat je dingen die je overkomen gaat begrijpen of op waarde schat als je er iets over vertelt. In de manier waarop je een bepaalde gebeurtenis navertelt leg je bepaalde accenten, laat je dingen weg, of vergroot je juist uit. Dat doe je zo met kleine alledaagse belevenissen, maar ook met je levensverhaal 'in het groot'. Een bekende uitspraak is: 'De zin van het leven ontstaat in het verhaal dat je erover vertelt'. Vertellen wat er in je omgaat, ook al doe je dat aan een ander, heeft dus in de eerste plaats een functie voor jezelf: je ordent de gebeurtenissen in je eigen leven, zodat deze een betekenis, een waarde, een 'plek' krijgen binnen het geheel van jouw leven.

In de tweede plaats heeft vertellen natuurlijk een functie om met een ander te delen wat er in jou omgaat: zodat ook voor een ander iets zichtbaar wordt. Zo kun je elkaar beter begrijpen of inspireren.

Vertellen: iets laten zien van jezelf

Iets vertellen hoeft je niet met woorden te doen. Bij levensbeschouwing kun je soms veel beter met een beeld uitdrukken wat iets voor jou betekent. Als je kinderen iets laat uitdrukken met creatieve werkvormen komt het via de handen rechtstreeks vanuit het hart. Laat dat hoofd, dat denken maar even! Je hoeft er niet altijd woorden aan te geven. Aan de hand van een creatieve uiting is het bovendien makkelijker om met elkaar in dialoog te gaan. Minder talige kinderen krijgen zo ook de kans zich te uiten.

Vertellen: aan wie allemaal?

Als je kinderen wilt laten delen wat voor hen belangrijk is, is het niet alleen van belang om de juiste vragen te stellen, maar om ook na te denken over de optimale setting. Vraag je in je voorbereiding af wat je met het vertellen wilt bereiken: Gaat het om zonder reactie luisteren naar de ander, om samen tot een standpunt te komen, om ervaringen delen? Is het van belang dat het vertrouwd en veilig is? Of juist dat er zo veel mogelijk verschillende perspectieven worden ingebracht? Maak vanuit deze doelstelling een bewuste keuze voor je aanpak: als het gaat om een vertrouwelijk gesprek, bijvoorbeeld over eigen ervaringen, dan kies je voor

tweetalen. Wil je kinderen laten uitwisselen over betekenissen, bijvoorbeeld aan de hand van een werkblad, dan werken groepjes van drie of vier goed. Wil je veel verschillende perspectieven, dan is een kringgesprek een geschikte vorm. Een combinatie is natuurlijk ook mogelijk: dan wissel je de veiligheid van een klein groepje af met een terugkoppeling in de grote groep.

Zorg dat kinderen elkaar en jou in alle gevallen goed kunnen zien, zodat ook de non-verbale aspecten van het vertellen gezien kunnen worden. Soms vertellen ogen of handen van kinderen je immers meer dan duidend woorden ...

1.5 Vaardigheid: dialogiseren

Een levensbeschouwelijke vaardigheid die je in iedere lessenreeks regelmatig tegenkomt is *dialogiseren*, aangegeven met een twee tekstwolkjes. Gewoon met elkaar praten dus, gesprekken voeren of met een duur woord 'communiceren'.

Waarom dan dat stroeve woord *dialogiseren*? Waarom hebben we zo'n ingewikkeld woord nodig? En is dat dan iets voor kinderen? Bij de lessen kiezen we voor *dialogiseren* omdat het niet zomaar praten is. In een dialoog gaat het er niet om elkaar te overtuigen, zoals in een discussie of een debat. In een dialoog probeer je samen een onderwerp, een vraag of een probleemstelling te onderzoeken. Uitgangspunt is daarbij niet dat de ene inbreng beter is dan de andere, of dat de een meer gelijk heeft dan de ander. Anderzijds betekent het ook niet dat je allemaal vrijblijvend je dingetje inbrengt, uitwisselt met elkaar en dat is het dan.

In een dialoog veronderstel je dat wat iedere deelnemer aan het gesprek inbrengt waardevol is en bijdraagt aan het onderzoek. En dat wat een ander zegt jou niet hoeft te overtuigen, maar je wel aan het denken kan zetten, kan inspireren, of een nieuw perspectief biedt op wat jij inbrengt. Bij een dialoog gaat het dan ook zeker niet alleen om aan elkaar dingen vertellen, maar juist ook om met aandacht naar elkaar te *luisteren*. Wat dat betreft hadden de praatwolkjes net zo goed - of misschien zelfs beter - twee oortjes kunnen zijn. En dan gaat het er bij lessen levensbeschouwing dus niet om dat de kinderen goed naar jou luisteren, maar juist dat ze beter naar elkaar gaan luisteren. Voor volwassenen is dat al geen vanzelfsprekendheid, voor kinderen vraagt het helemaal een aandacht voor de ander die soms (nog) moeilijk is op te brengen. Niet alleen om hun mond te houden, zodat ze de ander ook kunnen horen, maar ook om niet meteen te reageren, te oordelen, het beter te weten of het te vergelijken met wat ze zelf in hun hoofd hadden.

In de gesprekken in *Kleur op school* is het van essentieel belang dat kinderen leren om naar buiten te brengen wat er in hen omgaat, én leren luisteren naar wat er in de ander omgaat. Als leerkracht heb je dan de taak om die gesprekken, of ze nu in tweetallen, in groepjes of in de kring plaatsvinden, in goede banen te leiden. Als methodemakers is het aan ons om goede vragen te bedenken die dat gesprek inhoud en verdieping geven en die uitnodigen tot dialoog en niet tot discussie.

Rol van de leerkracht bij dialogiseren

Als leerkracht heb je twee belangrijke taken bij het begeleiden van het '*dialogiseren*'. Ten eerste is het van belang dat jij je vooral richt op het proces. Je bent bij lessen nou eens een keer geen inhoudsdeskundige. Jouw perspectief op het onderwerp is niet belangrijker dan hoe de kinderen er tegenaan kijken. Je zorgt vooral dat de kinderen *met elkaar* in gesprek gaan over de inhoud. Dat doet je door vooral het proces te begeleiden, door:

- dóór te vragen: waarom denk jij dat ... hoe zou het zijn als ... bedoel je dat ...
- kinderen naar elkaar 'door' te verwijzen: is dit hetzelfde als wat hij net zei ... leg eens aan Ahmed uit wat jij daarmee bedoelt ... hé, horen jullie wat Roos hier zegt?
- te waken voor de veiligheid, te zorgen dat iedereen aan bod komt en steeds uit te stralen en te bevestigen dat alles wat ingebracht wordt met respect en nieuwsgierigheid benaderd wordt.

In de lessen vind je inhoudelijke vragen om het gesprek te verdiepen, om een nieuw perspectief in te brengen, om te onderzoeken welke betekenis het onderwerp, de vraag of het verhaal heeft voor de kinderen.

Daarmee maak je van het gesprek een levensbeschouwelijke dialoog. Soms is deze dialoog meer filosofe-
rend: dan onderzoeken we vrijblijvend alle dimensies aan een onderwerp, alle mogelijke antwoorden op een
vraag. Het gezamenlijk onderzoek is dan doel op zich.

Op andere momenten draait de dialoog meer om persoonlijke betekenisgeving met betrekking tot levens-
vragen. Dan brengt ieder kind in wat iets voor hem of haar betekent. De dialoog bestaat er dan uit om meer
zicht te krijgen op hoe verschillend iedereen iets beleeft.

Beide typen dialoog vind je, soms duidelijk en soms minder duidelijk onderscheiden, in *Kleur op school*. Ze
dragen allebei bij aan de levensbeschouwelijke ontwikkeling van kinderen, en bevorderen wederzijdse ver-
bondenheid en respect.

1.6 Vaardigheid: Waarderen

Levensbeschouwelijke vorming heeft te maken met waarden: wat vind je belangrijk, wat vind je van waarde, wat is waardevol voor jou? In Kleur op school is een van de levensbeschouwelijke vaardigheden dan ook 'waarderen': Onderscheiden wat goed en slecht is, gewenst en niet gewenst, belangrijk en onbelangrijk.

Waarderen is eigenlijk een vorm van oordelen: onderzoeken en een beslissing nemen over wat je ergens van vindt. In het dagelijks leven oordelen en waarderen we onbewust voortdurend: je maakt keuzes over wat je waardeert en wat niet. De kleding die je draagt, je hobby's, je idealen, je leefstijl: allemaal zijn het uitingen van wat jij de moeite waard vindt, van waar je voor staat, van je identiteit.

Waardenontwikkeling in de opvoeding

Bij kinderen is de identiteit nog sterk in ontwikkeling. Zij zijn aan het ontdekken wat ze waardevol vinden. De oriëntatie op waarden is een belangrijk onderdeel van de opvoeding, zowel thuis als op school. Dat gaat voor het grootste deel *impliciet*: ouders en leerkrachten leven waarden vóór. In allerlei normen, regels en gewoontes worden waarden in het leven van kinderen concreet. Opvoeders laten deze waarden zien in hun eigen gedrag en nemen kinderen hier in mee. Pedagogen en andere deskundigen op het terrein van morele ontwikkeling zijn het er over eens dat waardenontwikkeling door het goede voorbeeld te geven de meest effectieve manier is om kinderen moreel op te voeden.

Tegelijkertijd heeft de basisschool ook een belangrijke taak in het *expliciet* ontwikkelen van waarden bij kinderen. In de kerndoelen staat bijvoorbeeld: "Kennis over en inzicht in belangrijke waarden en normen, en weten hoe daarnaar te handelen, zijn voorwaarden voor samenleven"¹. Maar ook in de doelen met betrekking tot burgerschap zijn waarden van belang.

Ruimte om zelf waarden te onderzoeken

Kleur op school benadert het waarderen, het ontdekken van wat je waardevol vindt, vanuit persoonlijke betekenisgeving. We willen kinderen niet 'van bovenaf' opleggen wat ze waardevol moeten vinden, maar van 'binnenuit' laten ontdekken wat waarde voor hen heeft, wat hun eigen leven de moeite waard maakt. Kinderen mogen in de lessen zélf kiezen wat betekenis voor ze heeft, wat belangrijk voor ze is. De verhalen, de werkvormen en de vragen in de lessen nodigen kinderen uit om zelf te onderzoeken wat ze waardevol vinden. Daarbij proberen we, bijvoorbeeld door de suggesties voor vragen door de leerkracht, zoveel mogelijk verschillende perspectieven aan te bieden.

Rafelrandje

Het thema 'geduld' is daar een mooi voorbeeld van. We laten kinderen kennismaken met de waarde van geduld hebben, van kunnen wachten, van 'uit kunnen houden'. Maar we willen deze waarde niet eenzijdig als 'beste optie' presenteren. Sterker: we stimuleren kinderen om zo'n waarde van zoveel mogelijk kanten te bekijken: soms kun je immers ook té geduldig zijn.

Ieder kind geeft op zijn eigen manier betekenis; en daar moet alle ruimte voor zijn. Kinderen mogen een verhaal in *Kleur op school* ook 'een raar verhaal' vinden, hoeven zich niet te herkennen in een traditie, of niet aangesproken te voelen door een bepaalde waarde. *Kleur op school* stelt juist vragen die ook de andere kant, het 'rafelrandje' van een onderwerp aan het licht brengen. Zo kunnen kinderen vanuit hun eigen geraaktheid keuzes maken en bepalen wat voor hen van waarde is. Zo kun je werken aan waardenontwikkeling die aansluit bij kinderen, in plaats van waardenoverdracht van bovenaf.

¹ Bron: Kerndoelen Basisonderwijs

1.7 Vaardigheid: Handelen

Met de vaardigheid handelen, komen we bij het handelingsperspectief, iets doen. Zelf het heft in handen nemen en actief worden. Om de goede dingen te doen moet je stevig op je voeten staan. Het leven vieren, mooi maken, voor jezelf en voor anderen. Jezelf of de omstandigheden veranderen, zodat het leven er mooier uitziet.

Handelen is 'doen', maar dan met besef en met een bedoeling. Handelen of handelingsperspectief in levensbeschouwelijke zin houdt voor *Kleur op school* in: kinderen bewust maken van hun vermogen tot handelen, dat ze in deze wereld kunnen optreden en dat hieraan een proces van redeneren en reflectie (bijvoorbeeld waarnemen, dialogiseren, waarderen) voorafgaat. Handelen staat daarmee als vaardigheid zeker niet op zichzelf, maar heeft een belangrijk verband naar de andere levensbeschouwelijke vaardigheden.

In het kader van burgerschap ontwikkelen de kinderen met de vaardigheid *handelen*, manieren om de eigen belangen en die van anderen te behartigen. Solidariteit met kinderen die worden uitgesloten of onrechtvaardig behandeld. Hoe kun je iets doen tegen discriminatie en ongelijkheid.

Handelen vloeit voort uit verschillende vaardigheden, zoals het waarnemen, het waarderen van goed en fout, en keuzes maken. Zo kun je komen tot doen, veranderen, vernieuwen, vieren, kortom tot *handelen*. Kinderen worden in *Kleur op school* in de verhalen en de lessen vaak geconfronteerd met anderen in moeilijke en soms schijnbaar uitzichtloze situaties, of dilemma's voorgelegd, waarin kleur bekend moet worden en tot handelen overgegaan kan worden.

Zo zal soms denkwerk en creativiteit gevraagd worden van wat je zelf kunt doen, maar ook wat je als groep kunt doen om een bepaalde ongewenste situatie om te buigen naar iets beters en te bekijken welke opties er zijn om te handelen, om het goede te doen om een misstand aan te pakken of samen solidariteit te vieren.

2.1 Werkvorm: creatief!

Knutselen, fröbelen, prutsen, pielen en priegelen ... er zijn allerlei benamingen en associaties te bedenken bij de werkvorm creatief. *Kleur op school* verstaat onder creatief bezig zijn het zoeken naar de vormen om sfeer, betekenis, schoonheid of verwondering uit te drukken: met papier, kleur, stof, hout, klei of elk ander geschikt materiaal. Creatief bezig zijn is rustgevend, vraagt concentratie, geeft vorm aan gedachten.

Creatief en levensbeschouwing

We richten ons daarbij meer op hart, ziel en handen dan op hoofd. Dat is meer dan kennisoverdracht alleen: het uitgangspunt is creatieve levensbeschouwelijke vorming. We willen kinderen veel laten beleven, met alle zintuigen, in verbondenheid met zichzelf en met elkaar. Creatieve verwerking wordt ingezet om het verwerven en verwerken van ideeën, symbolen, gevoelens en gedachten met meer dan woorden alleen in te vullen. Met verschillende uitingsvormen kunnen een positieve houding en levensbeschouwing beleefd en ontwikkeld worden.

Jouw rol als leerkracht

Er zijn vele vormen van creativiteit die kunnen worden ingezet in het kader van levensbeschouwing.

- Geef leerlingen de mogelijkheid om zelf de vorm van hun voorkeur te kiezen. Dat kan een creatieve werkvorm zijn die al in de les staat, een kleurplaat, een tekening of een strip. Maar laat leerlingen ook eens zelf kiezen welk materiaal zij willen gebruiken. Ook oudere leerlingen vinden het vaak nog leuk om te kleien of te knippen en plakken, om zo hun gedachten of gevoelens te uiten.
- Gebruik afbeeldingen om leerlingen te inspireren. Dat kan bijvoorbeeld het kunstwerk uit *Kleur zijn*, maar dat kunnen ook afbeeldingen zijn van internet of uit boeken en tijdschriften. Het is ook rustgevend om voordat de leerlingen aan de slag gaan een spiritizer te doen.
- Deel de creatieve uitingen met elkaar. Laat leerlingen elkaar erover vertellen of gebruik ze voor een vier-tafel of tentoonstelling.

De betekenis van creativiteit voor de leerling

Creativiteit is niet alleen een aanleg of talent, maar kan ook ontwikkeld en aangeleerd worden. Het ontwikkelen van de creativiteit kan in alle vak en vormingsgebieden. Aspecten verbonden met de ontwikkeling van de creativiteit zijn onder meer het ontwikkelen van de creativiteit in ruimere zin: het zelfontdekkend bezig zijn, eigen oplossingen bedenken en experimenteren. Dit betekent dat er in het onderwijs sprake moet zijn van een krachtige en rijke leeromgeving om leerlingen tot creativiteit te stimuleren.

Creatieve activiteiten voor leerlingen krijgen bij levensbeschouwing en sociaal-emotionele ontwikkeling een betekenisvolle plek. Ten slotte is creatief bezig zijn ook goed voor de sfeer, want samen fröbelen en dingen bedenken schept een band en geeft plezier.

We hopen met het aanbod aan creatieve opdrachten in *Kleur op school* in een duidelijk behoefte bij scholen te voorzien, om niet alleen met het hoofd bezig te zijn, maar ook met hart en handen.

2.2 Werkvorm: doen

Doen is een groot woord. Alles past eronder. Heel de werkwijze van *Kleur op school* is er een van doen. Actief zijn, opstaan, op je benen staan, de handen uit de mouwen steken: *Kleur op school* maakt van levensbeschouwing een vorm van leven.

Actief burgerschap

De inspectie wil inzicht in wat de bijdrage van jouw onderwijs is aan de ontwikkeling van actief burgerschap van de leerlingen. Dat is heel veel. Als je op een rij zet welke lessen, activiteiten, projecten en methoden bijdragen aan burgerschapsvorming, zijn dat er heel wat. Ook de lessen van *Kleur op school* dragen daar een steentje aan bij. De identiteit van de leerlingen krijgt een impuls: Wie ben je? Waar kom je vandaan? Waar wil je naartoe?

In *Kleur op school* wordt de participatie van de leerling aan de samenleving voorbereid: afstemmen op elkaar en de school, de buurt, de wereld ingaan om iets te ondernemen.

Kleur op school onderbouwt ook de democratie: Welke verschillen zien we? Hoe doen we het samen? Waar kunnen we wat aan veranderen?

Dat leer je allemaal door het te doen.

De betekenis van 'doen' voor leerlingen

Dat levensbeschouwing niet alleen te maken heeft met nadenken, ergens iets van vinden, of ergens in geloven, blijkt als er wat te doen valt. Gewoon samen ertegenaan gaan. Iets doen geeft leerlingen die op andere onderdelen zwak zijn, de kans om te laten zien hoe praktisch ze zijn. En omgekeerd: leerlingen die verbaal sterk zijn, ontwikkelen de vaardigheden van de handen. Leerlingen doen iets voor anderen; voor de juf, de groep of de buurt. Hun blik wordt verruimd, hun actieradius vergroot. Hun ogen gaan open voor elkaar. Hoe bescheiden ook, de doe-oefeningen in *Kleur op school* geven prikkels om naar buiten te treden.

De rol van de leerkracht bij 'doen'

De leerkracht heeft een stimulerende, inspirerende functie. De vragen of oefeningen in *Kleur op school* kunnen de leerkracht uitnodigen om enthousiast en betrokken toe te lichten hoe belangrijk of plezierig het is om in actie te komen. Uit eigen ervaringen, door te vertellen over wat een gebaar, een kaart, een vraag kan betekenen. Of door voorbeelden te verzamelen uit de omgeving dichtbij of verder weg (de media, de geschiedenis) waaruit duidelijk wordt wat een kleine actie kan ontketenen.

Vaardigheid: handelen

'Doen' is de werkvorm die het meest direct met de vaardigheid handelen te maken heeft. Goede dingen doen, het leven vieren, mooi maken of veranderen, zo omschrijft *Kleur op school* 'handelen'. En dat terwijl je stevig op je voeten staat. Dat past bij vertrouwen: de hoop dat je eraan kunt werken om jezelf, de ander of de wereld gelukkiger, beter en mooier te maken. En het geloof dat je het niet alleen hoeft te doen.

Doen met aandacht

Kleur op school hecht veel waarde aan aandacht. Aandacht voor jezelf, wat je denkt, voelt en doet. Aandacht voor de ander en wat je daarin herkent of waardeert. Aandacht voor de groep als geheel met alles wat je samen doet en leert. Aandacht voor de school met al die verschillen in kleur, leeftijd, achtergrond en karakter. En aandacht voor de wereld buiten, die je ieder jaar al doende verder kunt ontdekken. Dat alles door te vragen, te vertellen, te spelen, te vieren, te verbeelden en veel (aandachtig...) in gesprek te zijn. Als het lukt om met de leerlingen vanuit rust, concentratie en stilte te werken met de vaardigheden en werkvormen, is er veel gewonnen.

2.3 Werkvorm Muziek

In alle culturen is muziek een vorm om contact te maken. Contact met anderen en met de gevoelens en inspiratie in jezelf. Muziek is een manier om verhalen of wijsheden door te vertellen, maar ook om uiting te geven aan gevoelens. Muziek wordt gebruikt om belangrijke momenten mee te markeren. Je kunt ernaar luisteren en het zelf maken. Muziek verbindt, muziek verwoordt, muziek opent.

Muziek en levensbeschouwing

In alle godsdiensten is muziek van grote waarde. Binnen het hindoeïsme en boeddhisme zijn verhalen vaak in poëtische vorm 'verklankt'. Nog altijd worden verhalen in die godsdiensten overgeleverd door te zingen of te spelen met snaar- en slaginstrumenten of klankschalen.

In de christelijke en joodse godsdiensten worden psalmen en lofliederen in synagogen, kloosters en kerken nog dagelijks gezongen of gereciteerd. Over de hele wereld zijn deze teksten inspiratiebron geweest voor vele soorten muziek: klezmer, spirituals, gospels, reggae, pop ...

In de islam is het de imam die Koranteksten zingt. De klank en het ritme spelen een belangrijke rol bij het lezen van de teksten uit het heilige boek. In deze religie is het gebruik van muziek omstreden; in verschillende stromingen heersen er andere opvattingen over wat haram of halal is.

Jouw rol als leerkracht

Er zijn veel vormen van muziek die je in het kader van levensbeschouwing kunt inzetten.

- Stimuleer zingen en muziek maken: bijvoorbeeld met klankstaven. Of laat de leerlingen een melodie bedenken bij zinnestukjes uit het dagelijks leven. Of reciteer, zingzeg of rap bestaande liedjes. Of maak een ritmisch gedicht met als thema kleur, geloof of samen leven. Kies als eerste regel bijvoorbeeld: mijn leven krijgt kleur als...
- Laat verschillende soorten muziek horen: Arabisch, Chinees of Afrikaans. Hoe klinkt dat, wat roept het op? Wat hoor je eigenlijk als je naar popmuziek luistert? Welke levensbeschouwing zit daarachter?
- Laat leerlingen muziek bespreken. Laat elke leerling een favoriet nummer kiezen en vertellen welke instrumenten hij/zij hoort, welke stijl of stroming het is en hoe het is opgebouwd. Wat zegt de tekst? Wat vindt hij/zij ervan en waarom? Als het muziek uit de eigen traditie is, leer je meteen elkaars achtergronden beter kennen.

De betekenis van muziek voor de leerling

Zingen of muziek maken is een waardevol onderdeel van de schooldag. Liedjes worden opgeslagen in het geheugen en gaan een leven lang mee. Zingen kan een middel zijn om een taal te leren, om te leren symboliseren en metaforen te begrijpen. In muziek worden gevoelens verstaan, herkend en verwerkt: vreugde, dankbaarheid, verdriet, hoop, liefde... Luisteren naar muziek versterkt het waarnemingsvermogen. Ten slotte is muziek maken goed voor de sfeer, want samen zingen scheidt een band en geeft plezier.

Liedjes vinden

Op het internet kun je eindeloos veel spelliedjes, verjaardagsliedjes en religieuze liedjes vinden. En natuurlijk ook heel veel boeken en cd's met liedjes. In de lessen van *Kleur op school* verwijzen we vaak naar liedjes of nemen we liedjes op achter de digibordtoepassing.

2.4 Werkvorm: spiritizers

Spiritizers zijn oefeningen die levensbeschouwelijke vaardigheden op een actieve manier uitwerken. Ze richten zich op het beleven, ervaren en verwoorden van wie je bent en waar je staat. Spiritizers geven speelsheid, bezinning en verbondenheid. Ze maken los, verdiepen, verbinden en creëren aandacht.

Wat doen spiritizers?

Creatieve levensbeschouwing vraagt om activering van de hele mens. De identiteit van leerlingen wordt gevormd met lijf en hoofd, met hart en ziel, met kunnen en willen. Spiritizers prikkelen de zintuigen en scherpen de waarneming (kijken, horen, proeven, voelen). Het levensbeschouwelijke aspect komt aan de orde door verder te zoeken dan de oppervlakte. Dat doen we door de zintuigen in te zetten en te speuren naar de betekenis, waarde, of zeggingskracht van bepaalde handelingen of voorwerpen. Bij spiritizers zijn activiteiten als stil worden, bezinnen, verwoorden en spelen belangrijk. De bedoeling is dat de leerlingen zich bewust worden van zichzelf, hun gevoel en hun mening. Dat ze nieuwsgierig worden naar elkaar en zich gaan inleven in anderen. Daarbij werken we ook aan de onderlinge verbondenheid, want spiritizers worden meestal met de hele groep gedaan.

Het recht om te passen is belangrijk. Leerlingen die om wat voor reden ook niet kunnen of willen meedoen kunnen stil toekijken en instappen zodra ze dat weer willen.

Rol van de leraar

Bij de voorbereiding van deze lessen is het belangrijk om je de volgende zaken af te vragen:

- Past deze oefening bij mijn klas?
- Past deze oefening bij mij? Kan ik er eerlijk en authentiek mee omgaan? Zo nee, wat wil of kan ik eraan veranderen?
- Op welk moment kan ik de oefening het beste inzetten?
- Welke voorbereiding vergt de oefening (van klassenklimaat tot groepsopstelling)?
- Hoe kan ik de vragen of opdrachten open en uitnodigend brengen?
- Hoe bouw ik het recht op distantie/passen in (en hoe schat ik die participatie in)?
- Hoe kan deze oefening een bijdrage leveren aan de onderlinge verbondenheid?

Voorwaarden

Als je spiritizers wilt toepassen, zijn er een paar basisvoorwaarden:

- een veilig klassenklimaat (vooral voor de klassikale oefeningen);
- het recht om te passen (breng dit positief);
- een open, enthousiasmerende en uitnodigende houding van de leraar.

Zoek de spirit!

In elk nummer van *Kleur op school* staan twee pagina's met spiritizers. Eén van de spiritizers heeft altijd een kunstwerk als basis. Wil je meer spiritizers voor rust, aandacht en concentratie? In het boek *Zoek de spirit!* staan er meer dan 250 uit tien jaar *Kleur op school* (*Zoek de spirit!* ISBN 9789491740640, 160 pagina's, hard cover, € 14,95)

2.5 Werkvorm: Verhaal

Kleur op school gebruikt graag oerverhalen uit verschillende grote levensbeschouwelijke tradities. Veel van deze verhalen kennen een lange verteltraditie voordat ze uiteindelijk zijn opgeschreven. Je kunt deze verhalen natuurlijk voorlezen, maar wij pleiten ervoor om ze te vertellen. Hier geven we je een paar handvatten daarvoor.

Vorbereiding

Kinderen luisteren graag als er een goed verhaal klinkt. Een verhaal vraagt om een goede voorbereiding. Maak er een bijzondere gebeurtenis van. Kies een geschikt moment, een mooie plek en een manier waarop je staat of zit. Richt de ruimte met zorg in en steek een kaars aan. Zorg voor stilte en aandacht.

Vaardigheid: vertellen

Je kunt ervoor kiezen om het verhaal niet voor te lezen, maar te vertellen. Daardoor ontstaat een diepere verbinding tussen jou en het verhaal. Je gaat op zoek naar de betekenis van het verhaal. Je spreekt je creativiteit aan om het verhaal zo neer te zetten dat het ook de kinderen raakt. Daardoor houd je de aandacht beter vast en creëer je een gezamenlijke wereld voor jou en de kinderen.

Vertellen brengt een dialoog met jezelf, de groep én het verhaal op gang. Je stem, je ogen, je adem, je houding, woordkeuze, beeldspraak: alles kan vrij bewegen tussen jou, het verhaal en de groep die luistert. De kinderen merken aan je houding, het oogcontact en de intensiteit dat er iets gebeurt rond het verhaal. Het verhaal brengt niet alleen gedachten en voorstellingen in hun hoofd, maar prikkelt ook hun zintuigen en roept gevoelens op. Ze willen misschien zelfs letterlijk meebewegen met het verhaal.

Het vertellen van een verhaal vraagt voorbereiding, lef en vertrouwen. Hoe vaker je het doet, hoe beter het gaat en hoe leuker het wordt. Sommige leerkrachten gaat het gemakkelijk af, anderen willen liever eerst een cursus volgen. Maar iedere leerkracht heeft een verteller in zich die graag gewekt wil worden!

Praktische handreikingen

- Lees het verhaal goed door en maak je het verhaal eigen.
- Vraag je af welke emoties en herinneringen het verhaal bij jou oproept.
- Beantwoord de basisvragen: wie, wat, waar, wanneer en hoe.
- Stel je voor hoe de omgeving, de personen en de gebeurtenissen eruitzien. Bedenk geuren, kleuren, smaken, temperatuur, sfeer bij het verhaal.
- Maak een 'storyboard' of stripverhaal in scènes (in gedachten, maar liefst op papier).
- Bedenk met welke beelden je de fantasie van de kinderen kunt prikkelen.
- Geloof in het verhaal en blijf jezelf. Dan houd je de aandacht vast.
- Wees je bewust van het proces. Geniet van de zinnen die ontstaan zodra je gaat vertellen. Merk dat je je vanzelf op je doelgroep afstemt. Ontdek hoe je door oogcontact kunt inspelen op reacties van de kinderen. Voel hoe jouw gevoelens meeklinken in het verhaal.

Laat de kinderen vertellen

Het vertellen van een verhaal prikkelt de kinderen om te reageren. Het daagt ze uit om zelf te gaan vertellen: hun eigen verhaal of een verhaal dat ze mooi vinden. Dat geeft jou een nieuwe uitdaging: laat de kinderen ook vertellen!

2.6 Werkvorm: vieren

Het werkwoord vieren heeft een meervoudige betekenis. Het is het vieren van een feestelijke, gedenkwaardige gebeurtenis. Maar het werkwoord heeft ook de betekenis van los laten, iets laten zakken. Voor Kleur op school gaat het om beide betekenissen. Een viering creëert feestelijkheid, zin en verbondenheid. Tegelijkertijd kan het een moment zijn om het vaak als overvol ervaren programma even te laten vieren.

Vieren

Vieren binnen de school heeft veel uitingsvormen: van het dagelijkse stil zijn tot schoolbrede vieringen. Kernwoorden daarbij zijn aandacht, verbeelding en plezier. Vieren is ruimte creëren voor persoonlijke vragen en gedachten, als versterking van dat wat in de lessen van Kleur gebeurt.

De betekenis van vieren voor leerlingen

Vieren op school en in de klas doet niet alleen een beroep op het hoofd van de leerlingen, maar ook op de emotionele en creatieve vermogens. Vieren biedt de mogelijkheid om met hart en ziel een gebeuren mee te maken en de onderlinge verbondenheid daarbij te beleven.

De leerlingen ontwikkelen hun unieke persoonlijkheid doordat ze met creativiteit, expressie en fantasie op allerlei manieren uitdrukking geven aan wat er in hen omgaat. De concentratie en aandacht van de leerlingen gaan groeien doordat ze goed kijken, luisteren, nadenken en een mening vormen.

De leerlingen krijgen bovendien de mogelijkheid om een relatie te leggen tussen hun persoonlijke vragen of belevingen en die van anderen. Ze leren op een positieve manier dat mensen aan dingen en gebeurtenissen een verschillende betekenis kunnen geven. Kinderen leren elkaar op een andere manier kennen.

Vieringen kunnen ook de mogelijkheid bieden om emoties te uiten: onzekerheid en angst te boven te komen, verdriet en vreugde te delen. In vieringen kunnen leerlingen op het spoor komen van het geheim van het leven of van het geheim van God en ze kunnen uitdrukking geven aan hun beleving hiervan.

De rol van de leraar bij vieringen

Of de viering nu groot of klein is, schoolbreed plaats vindt of in de klas, voor de leerkracht is het de kunst om op een persoonlijke manier een aantal kwaliteiten in te zetten.

Organiseren: de leraar weet het doel, de structuur en de middelen te realiseren. Hierbij hoort ook het waarborgen van saamhorigheid en veiligheid.

Inspireren: de leraar stimuleert de leerlingen om op een creatieve en zorgvuldige manier mee te doen. De leraar prikkelt de verbeelding en de fantasie zodat ideeën, gedachten en gevoelens vrijuit kunnen stromen.

Sfeer maken: de leraar draagt bij aan de juiste stemming(en) tijdens de viering. Hierbij zijn gedrag en stemgebruik erg belangrijk.

Verbinden: de leerkracht heeft aandacht voor de gevoeligheden bij de leerlingen en voor hun onderlinge betrokkenheid. Ook inhoudelijk worden de verbindingen gelegd: met een centraal symbool of verhaal worden de verschillende onderdelen met het thema in verband gebracht.

Waarderen: de leraar laat alle leerlingen merken dat hun bijdrage er toe doet, of die nu actief is of luisterend.

Vieren is een werkvorm die veel in les 5 wordt gebruikt van een thema, om een thema samen op een mooie manier af te sluiten. Voor vieringen van feestdagen, al dan niet religieus, kijk onder het kopje vieringen achter de login van kleuropschool.nl.

2.7 Werkvorm: levensbeschouwelijk gesprek

In een levensbeschouwelijk gesprek zijn deelnemers met elkaar in gesprek over wat zij meemaken, hoe ze daarnaar kijken, welke vragen dit bij hen oproept en welke antwoorden er op deze vragen te vinden zijn. Alle vragen die betrekking hebben op de relatie van een individu met zichzelf, de ander, het leven en het mysterie dat daarin aanwezig is, kunnen onderwerp zijn van een levensbeschouwelijk gesprek.

Er is sprake van een levensbeschouwelijk gesprek:

- wanneer er ruimte is voor verwondering en bezieling, die de deelnemers ook in een beeldende taal kunnen uitdrukken;
- wanneer de deelnemers vragen stellen die een verbinding krijgen met een diepere betekenislaag;
- wanneer de deelnemers verlangen en geloven ter sprake brengen;
- wanneer de deelnemers waarden, verhalen of symbolen uit verschillende levensbeschouwingen inbrengen.

De betekenis van het levensbeschouwelijk gesprek voor leerlingen

Kinderen zijn op zoek naar zin en samenhang. Het is voor veel kinderen een levenskunst om in een ongestructureerde en onveilige wereld houvast te vinden en mentaal overeind te blijven. Leerlingen kunnen in het levensbeschouwelijke gesprek vragen stellen over waar het in het leven op aan komt. Antwoorden daarop zijn voorlopig en kunnen enig houvast bieden. Kenmerkend voor het levensbeschouwelijke gesprek is de onderlinge uitwisseling van deze onderwerpen. De deelnemers nemen de vragen serieus en zoeken samen naar antwoorden. Het is goed dat er verschillende meningen naast elkaar bestaan.

De rol van de leerkracht

Jij kunt er als leerkracht voor zorgen dat een levensbeschouwelijk gesprek goed verloopt. Dat doe je door je in de leerlingen te verplaatsen. Je houdt daarbij rekening met de leeftijd van de leerlingen.

Je zorgt voor een veilig klimaat in de klas en creëert een opstelling die bij 'ontmoeting' past, bij voorkeur een kring.

Je kunt de leerlingen helpen om het gesprek boeiend te houden. Bijvoorbeeld door:

- aandachtig te luisteren en open vragen te stellen die ingaan op de verschillende niveaus van beleving (wat gebeurde er, hoe deed je dat, wat zou je willen kunnen, waarom denk je dat, waar geloof je in, hoe zie je jezelf, waar verlang je naar?);
- zo nodig te vragen naar concretisering: als leerlingen hun beweringen illustreren met concrete ervaringen verschaft dit duidelijkheid en geeft dit nieuwe stof om over na te denken en te praten (gebeuren die situaties vaker, wat had je beter willen doen, wat zou je beter willen kunnen, waarin zou je willen geloven, hoe zou je willen zijn, wat doet er voor jou echt toe?);
- op een positieve en concrete manier verwoorden wat je opvalt in het denken, voelen, verlangen en handelen van de leerlingen;
- erop te letten dat de leerlingen op elkaar reageren en dat ze elke inbreng serieus nemen;
- prikkelende hulpvragen te stellen die nieuw licht kunnen werpen op de centrale vraag;

- meningen duidelijk tegen elkaar af te zetten om verschillende invalshoeken te laten zien;
- eventueel zelf te zorgen voor een nieuwe invalshoek: 'Maar kan het ook zijn dat...', 'Maar stel nou dat...';
- het gesprek af en toe samen te vatten om overzicht te houden.

Het gesprek krijgt nog meer betekenis wanneer je met verhalen, symbolen en rituelen een verbreding en verdieping van de vragen weet te bewerkstelligen.

2.8 Werkvorm: filosofisch gesprek

Filosoferen met kinderen

Ook het filosofisch gesprek kun je als werkvorm tegenkomen in *Kleur op school*. Filosoferen is gericht op nadenken over een (concreet) onderwerp en het leren verwoorden van je eigen wereldbeeld. Dat gaat in dialoog met anderen. Je wisselt daarbij argumenten uit op basis van je eigen denken. Het gaat bij filosoferen vooral om het eigen denken in werking te zetten. Bij het levensbeschouwelijk gesprek gaan we op zoek naar de betekenis achter de dingen om ons heen. Het filosoferen is een middel om betekenis te kunnen geven.

Tips voor filosoferen met kinderen

- Begin met de kinderen even welkom te heten. Kijk ze allemaal even goed aan, en neem even rust.
- Zorg voor een duidelijke opening en einde. Vat aan het eind samen wat jullie hebben besproken.
- Vermeld niet de eigen mening, want dat kan de kinderen belemmeren in hun denken.
- Herhaal soms dat er niets fout is, of raar, tijdens het filosoferen, als het maar met het onderwerp te maken heeft en als het maar uitgelegd wordt.
- Luister goed naar de antwoorden van de kinderen en vraag door als je het niet snapt.
- Houd de structuur voortdurend helder. Benoem steeds welke vraag of welk onderwerp nu aan de orde is, en waar je het (nu) niet over wilt hebben.
- Vertraag het gesprek. Herhaal een opmerking van een kind, vraag je hardop af dat hoe dat met de vraag of het voorgaande te maken heeft als dat niet helemaal helder is.
- Benoem de kwesties waarin prikkeling zit, tegenstrijdigheid, merkwaardigheid, raadselachtigheid. Leg dat aan de kinderen voor. Benoem het ook als er verschillende meningen zijn en dat dat bijzonder is. Zo prikkel je hen.
- Iets dat uit eigen wil gezegd wordt, is vaak van groter belang dan iets wat gedwongen wordt vermeld. Kinderen die niets willen zeggen, hoeven dat dus ook niet. Je kunt ze wel regelmatig aankijken en af en toe vragen of ze iets willen zeggen.
- Stop als het niet (meer) loopt, bijvoorbeeld door onrust van veel kinderen, of omdat ze niets (meer) te zeggen hebben. Dat kan na vijf minuten of na vijftig of meer minuten. Je kunt ook een opdracht doen en daarna een nieuwe vraag stellen.

2.9 Werkvorm: drama en spel

Spel en drama zijn voor *Kleur op school* belangrijke werkvormen om levensbeschouwelijke vaardigheden als vragen, vertellen en verbeelden onder de knie te krijgen. Je inleven of verplaatsen in een ander, je emoties uitdrukken, een verhaal van binnenuit onderzoeken: spel is een oefenplaats voor het leven.

De betekenis van spel voor leerlingen

Spel is in het leerproces van kinderen een belangrijke uitlaatklep. Als leerlingen spelen, kunnen ze even iemand anders zijn, met andere emoties, een ander perspectief op de werkelijkheid, een andere naam, zelfs een ander geslacht. Fantasie, creativiteit en enthousiasme zorgen voor andere manieren om zich te uiten. Doen-alsof kan afstand en ontspanning brengen, en overdrijven helpt om hun gedrag, hun reacties en de omstandigheden te relativiseren. Kinderen ontdekken nieuwe kwaliteiten bij zichzelf en de ander. Ze kunnen verrassen en verrast worden, een ander raken en geraakt worden. Er is lef en vertrouwen nodig, speelsheid en samenspel. Als je speelt, kun je anders gaan aankijken tegen je eigen verhaal, je gedrag en de wereld om je heen.

Jouw rol als leerkracht

Als je met je groep gaat spelen, is het belangrijk om de leerlingen de vrijheid te bieden om al of niet mee te doen. Iedereen heeft recht om te passen. Rustig aan de kant zitten en het speelplezier van anderen observeren kan de drempel verlagen en de zin in meespelen prikkelen. Wanneer er een positieve sfeer en sociale veiligheid heersen, is er meer ruimte voor spel. Orde en overzicht kunnen zo'n veilige ruimte scheppen. Als je de uitleg al spelend duidelijk kunt maken, bevordert dat de verbeelding van de leerlingen. Als jij enthousiasme uitstraalt, roept dat speelsheid en plezier op. Het is belangrijk dat je betrokken bent bij de leerlingen, de inhoud van de les en het speeldoel. Flexibiliteit is gewenst om te kunnen laten gebeuren wat zich voordoet. Het ene kind moet worden beschermd en afgeremd, het andere uitgedaagd en gestimuleerd.

Vaardigheden: verbeelden, vertellen en vragen

Het gaat bij spel om het plezier en om het ontwikkelen van vaardigheden als verbeelden, vertellen en vragen. Geef de leerlingen de vrijheid om te uiten wat er in ze opkomt. Het is de kunst om zelf bewust een andere rol aan te nemen dan tijdens andere leermomenten. Achteraf kun je het spel bespreken. Niets is zo fnuikend als een intens spelmoment dat wordt onderbroken voor 'goede gesprekken'. Om zelf de vaardigheden te ontwikkelen die het speelplezier kunnen stimuleren is het goed om te oefenen. Er zijn clubs en cursussen (theatersport, improvisatietheater) die je daarbij kunnen helpen. Maar een dag met het eigen team kan ook voor de schoolcultuur een mooie impuls vormen.

Vorbereiding

Het is prettig als je makkelijk ruimte in het lokaal kunt maken om vrij in te bewegen. Veiligheid is in fysiek en sociaal opzicht belangrijk. Rekwisieten zijn welkom, maar met een beroep op de verbeelding kan iedere gewenste situatie opgeroepen worden.

Drama en conflicten

Kleur op school brengt drama en spel in de les via spiritizers, spel oefeningen of korte verwerkingen van verhalen. In principe leent elk verhaal zich voor naspelen. Laat leerlingen steeds een andere afloop inbrengen. Of laat ze het verhaal 'zwaar' spelen alsof er iets zwaars op ligt. Of 'licht' als een veertje. Speel in slow motion of van achteren naar voren. Dit alles geeft het conflict, het drama, een andere kleur.